

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉยแบบวางใจเป็นกลางๆ โดยไม่เอนเอียงเข้าข้างเพราะชอบ เพราะชัง เพราะหลงและเพราะกลัว เช่นไม่เสียใจเมื่อคนที่ตนรักถึงความวิบัติ หรือไม่ดีใจเมื่อศัตรูถึงความวิบัติ มิใช่วางเฉยแบบไม่แยแสหรือไม่รู้ไม่ชี้ ทั้งๆ ที่สามารถช่วยเหลือได้เป็นต้น เพราะลักษณะของผู้มีอุเบกขา คือเป็นคนหนักแน่นมีสติอยู่เสมอ ไม่ดีใจไม่เสียใจจนเกินเหตุ เป็นคนยุติธรรม ยึดหลักความเป็นผู้ใหญ่ รักษาความเป็นกลางไว้ได้มั่นคงไม่เอนเอียงเข้าข้าง ปฏิบัติหน้าที่ด้วยเหตุผลถูกต้องคลองธรรม และเป็นผู้วางเฉยได้เมื่อไม่อาจประพฤติดเมตตา กรุณา หรือมุทิตาได้

แต่ปัจจุบันนี้ มีบางคนตีความ คำว่า อุเบกขา ผิดไปอย่างมาก โดยแปลอุเบกขาว่าวางเฉย นิ่งเฉย พงเฉย หรือนิ่งอยู่เฉยๆ จึงทำให้ความหมายที่แท้จริงของอุเบกขาผิดเพี้ยนไปมาก ซึ่งส่งผลทำให้คำสอนของศาสนาผิดไปด้วย และข้าราชยังมองอุเบกขาและธรรมที่มีอุเบกขาเข้าไปเกี่ยวข้องนี้ว่า เป็นส่วนที่ทำอะไรไม่ได้ ได้แต่นิ่งเฉย ไม่ปรากฏผลใด ๆ ทำให้หลายคนปฏิเสธไม่ยอมรับการใช้อุเบกขาไปเลย ถึงกับมีบางคนพลอยปักใจเชื่อว่า อุเบกขา หมายถึงความใจดำ โดยเฉพาะเกิดกรณีน้ำท่วมใหญ่ทั่วประเทศไทย โดยเริ่มตั้งแต่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ได้มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนระดมทุนเพื่อช่วยเหลือปัญหาดังกล่าว แต่ยังมีบางคนที่นิ่งเฉยไม่แยแสต่อเหตุการณ์นั้น โดยคิดว่าตนมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาคืออุเบกขาแล้ว เพราะคิดว่า เมื่อมีเหตุน้ำท่วมก็ยอมมีคนต้องรับทุกข์ทรมานเป็นธรรมดา ซึ่งเป็นไปตามกฎของธรรมชาติที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ก็ต้องมี เมื่อไม่มีสิ่งนี้ก็ย่อมไม่ผล หรือเมื่อน้ำท่วมก็ยอมมีคนทุกข์เพราะอุทกภัย เมื่อไม่มีน้ำท่วมก็ไม่ต้องทุกข์เพราะอุทกภัย เขาจึงมองเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเรื่องธรรมดา โดยคิดว่านั้นเป็นการยึดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

อันที่จริงแล้ว ทุกเรื่องในสังคมไทยในปัจจุบันนี้จะขึ้นอยู่กับการที่บุคคลแต่ละคนมีน้ำใจอันดี มีศีลธรรม หรือมีคุณธรรมเหมาะสมแก่ความเป็นมนุษย์ ถ้าขาดสิ่งนี้แล้วปัญหาทุกอย่างจะติดขัดไปหมด คือมีแต่คนเห็นแก่ตัว ปัญหาอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับศีลธรรม มีเท่าไรก็ล้วนแต่

จะติดขัดไปหมด คือมีแต่คนที่ไม่รู้จักรับผิดชอบหน้าที่ของตัวเอง แล้วก็เห็นแก่ตัว เหลวไหล เอาเปรียบการงาน ทำให้เรื่องต่าง ๆ ก็พลอยติดขัดไปด้วย นี่เพราะคนไร้ศีลธรรม^๑

นัยแห่งปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหลักธรรมเรื่องอุเบกขาจึงมีดังนี้

๑. ปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องอุเบกขาธรรมผิด ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องตามมา พุทธศาสนิกชนส่วนหนึ่ง ยังปฏิบัติอุเบกขาธรรม ไม่สอดคล้องกับความหมายที่แท้จริงตามหลักของพระพุทธศาสนา เมื่อเข้าใจและตีความหมายผิด จึงส่งผลให้ปฏิบัติกันอย่างไม่ถูกต้อง

๒. ปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องอุเบกขาธรรมถูกต้อง แต่ก็ละเว้นที่จะปฏิบัติ โดยในประเด็นนี้ พุทธศาสนิกชนมักจะคิดว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์เท่านั้น ที่จะสามารถปฏิบัติอุเบกขาธรรมได้ แต่แท้จริงแล้ว เป็นภาระหน้าที่ของชาวพุทธทุกคน ในการพิจารณาทำความเข้าใจธรรมะอันบริสุทธิ์และประเสริฐสุดไว้ แล้วน้อมนำพุทธธรรมมาประพฤติปฏิบัติ มาปรับใช้ได้จริงในการดำเนินชีวิตทั่วไป ปฏิบัติในฐานะผู้มุ่งสร้างปัญญาสู่การ ลด ละ เลิก กิเลส มุ่งชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลส และเพียรมุ่งหวังทำจิตใจให้สูงยิ่งขึ้นไปเพื่อการพัฒนาไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน^๒

หากเราจะเปรียบอุปมาแล้ว อุเบกขานั้น เปรียบเสมือนเสาที่ปักอยู่บนดิน คือ สติ หากสภาพของดินเป็นดินเหนียว มีไช้ดินโคลนเลน และเสานั้นถูกปักไว้ในดินลึกเพียงพอ ถึงแม้ว่า จะมีมนุษย์ สัตว์ใด หรือ สิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่น แรงลม กระแสน้ำ มาโยกคลอน สัมผัสกระทบกระแทกด้วยความแรงมากเพียงใดก็ตาม เสานั้นก็จะไม่โอนเอียง โยกคลอนไปได้ หรือ คนโหน้ำ ที่ถูกวางไว้บนพื้นที่แข็งแรง ถึงแม้ว่า จะมีการเคลื่อนไหวของคน สัตว์ ยวดยานพาหนะผ่านไปมาอย่างไรก็ตาม พื้นที่ยืนรับคนโหน้ำนั้นก็มิได้สั่นสะเทือน ทั้งคนโหน้ำ และน้ำที่บรรจุอยู่ในคนโหน้ำก็จะอยู่ในสภาพสงบนิ่ง สิ่งสกปรกที่ตกเป็นตะกอนอยู่ก็จะไม่ฟุ้งกระจายขึ้นมา อุเบกขาเป็นคุณลักษณะของปัญญาที่เกิดในองค์ฌานที่เฝ้าสังเกตพิจารณาอาการของจิต เจตสิก และรูป หรือขันธห้า หรือ ปรากฏสมุปบาทที่แสดงอาการความจริงออกมาในขณะที่จิตนิ่งสงบในระดับฌานสมาธิ ตั้งแต่ระดับ

^๑ พุทธทาสภิกขุ, **ปฏิบัติพาปริทรรศน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๖.

^๒ กุลย์พิรล กลิ่นนุหา, “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจและการปฏิบัติอุเบกขาธรรมของนักศึกษาธรรมพุทธศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

ณานที่ ๔ ขึ้นไปจนถึงณานที่ ๘ ปัญญาชั้นอุเบกขานี้ จะพิจารณาเห็นความจริงของปรมัตถธรรม ทั้ง ๓ ข้อคือ จิต เจตสิก และรูป หรือขันธห้าโดยละเอียด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เพราะละสุขและทุกข์ ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว เราได้บรรลุจุดตณานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่”^๐

อุเบกขานั้น เป็นหลักธรรมประการหนึ่งที่ทำให้บุคคลผู้เจริญอยู่เป็นประจำ ตามหลักของพรหมวิหารธรรม เมื่อสิ้นชีพไปแล้วทำให้ได้บังเกิดอยู่ร่วมกับพรหม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับวา เณรสามเณร ว่า

ยังมีอีก วาเณร วาเณร ภิษุมมิกฤณาจิต ฯลฯ มิมุทิตาจิต ฯลฯ มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ทิศเบื้องบน เบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยอุเบกขาจิตอันไพศาล เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีมีความเบียดเบียนอยู่ วาเณร กระมที่ท่าพอประมาณในอุเบกขาเจโตวิมุติที่บุคคลอบรมแล้วอย่างนี้ จะไม่เหลืออยู่ในรูปาวจรและอรุปาวจร เปรียบเหมือนคนเป่าสังข์ผู้แข็งแรงพึงให้ผู้อื่นได้ยินตลอดทั้ง ๔ ทิศได้โดยไม่ยาก วาเณร นี่แลเป็นทางไปเพื่อความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม^๐

อุเบกขา คุณธรรมของพระเจ้ามหาจักรพรรดิ เป็นคุณธรรมประการหนึ่งสำหรับการปกครองแคว้นแคว้นของพระองค์ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงได้ด้วยพรหมวิหารธรรมข้ออุเบกขา ดังที่ว่า

ทรงมีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิตอันไพศาล เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีมีความเบียดเบียนอยู่^๐

อุเบกขาเป็นคุณธรรมของบิดามารดา เพราะมารดาบิดาประพฤติดนังพรหมด้วยการเจริญพรหมวิหารธรรม ดังความที่ว่า

มารดาบิดาชื่อว่า พรหม เพราะมีพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ชื่อว่า บุรพาจารย์ เพราะเป็นอาจารย์คนแรกที่สอนลูกให้เรียนรู้การ

^๐ วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑๑/๖.

^๐ ที.ส.(ไทย) ๙/๕๕๖/๒๔๕.

^๐ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๖๑/๑๙๔.

นั่ง การยืน การเดิน การนอน การเคี้ยว การกิน รวมทั้งสอนให้รู้จักพูด และรู้จักอะไร
ควรอะไรไม่ควร เชื่อว่า อาहुโนยบุคคล เพราะ เป็นผู้ควรแก่ปฏิการคุณที่บุตรพึงทำตอบ
แทน เช่น การปรนนิบัติท่านด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม^๕

อันที่จริงแล้ว พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ประการ เป็นคุณธรรมของมารดาบิดาที่จะต้อง
ใช้ให้ครบทุกข้อ โดยเฉพาะข้ออุเบกขานั้น เป็นหลักธรรมที่ใช้ควบคุมธรรมเหล่าอื่นให้ใช้ได้อย่าง
เห็นผลที่ชัดเจน โดยปกติมารดาบิดามักจะใช้เฉพาะเมตตา กรุณา มุทิตา แต่ขาดอุเบกขา พึงใช้
อุเบกขา คือ เปิดโอกาสให้ลูกได้พัฒนาตนเอง โดยพ่อแม่คอยเป็นที่ปรึกษาเมื่อลูกต้องการเท่านั้น
^๖ อุเบกขา คือ ความรู้จักวางใจเป็นกลางด้วยธรรม เป็นธรรมสำหรับควบคุมธรรมทั้งสามข้อให้
ดำรงอยู่ในขอบเขตไม่เกินเลยไปจากขอบเขตของตน ^๗ เพราะอุเบกขาเป็นการใช้ด้วยปัญญา ต่าง
จาก ๓ ข้อข้างต้นที่ใช้เพียงความรู้สึก ^๘

อันที่จริงแล้ว ในการใช้หลักธรรมคืออุเบกขานั้น ต้องใช้ให้ถูกหลัก คือการใช้ในทาง
ที่ทำให้กุศลธรรมเจริญ และทำให้อกุศลธรรมเสื่อม หากใช้ผิดหลักธรรมก็ไม่ชื่อว่าเป็นอุเบกขาที่
แท้จริง แต่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสว่าเป็นอุเบกขาเหมือนกัน แต่ไม่ใช่สิ่งที่ควรเจริญ ดังพุทธพจน์
ที่ว่า

บรรดาอุเบกขา ๒ อย่างนั้น อุเบกขาใดบุคคลรู้ว่า เมื่อเราเสพอุเบกขานี้แลอกุศลธรรม
ทั้งหลายเสื่อมลง กุศลธรรมทั้งหลายเจริญยิ่งขึ้น อุเบกขาเช่นนี้เป็นอุเบกขาที่ควรเสพ
ในอุเบกขานั้น อุเบกขาใดมีวิตก มีวิจาร์ และอุเบกขาใดไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ ร บรรดา
อุเบกขา ๒ อย่างนั้น อุเบกขาที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ ประณีตกว่า ข้อที่เรากล่าวไว้ว่า
จอมเทพ เรากล่าวอุเบกขาไว้ ๒ อย่าง คือ อุเบกขาที่ควรเสพและอุเบกขาที่ไม่ควรเสพ
เรากล่าวเพราะอาศัยเหตุนี้^๙

^๕ อภ.ติก.อ.(ไทย) ๒/๓๑/๑๑๑ – ๑๑๒.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *คุณปิตามารดาสุตพรรณนามหาศาล*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔,
(กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓ – ๔.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^๙ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๖๒/๒๘๙.

อุเบกขาในอัมปมัญญา เป็นการแผ่เมตตาอย่างไม่มีขอบเขต เป็นคุณธรรมของพระภิกษุผู้เป็นพระโยคาวจร ผู้มุ่งปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสของตนให้หมดจด^{๐๐} เมื่อภิกษุเจริญอุเบกขาภาวนาอยู่เป็นประจำย่อมได้รับอานิสงส์เบื้องต้นคือการละความหงุดหงิดรำคาญใจได้ ซึ่งมีการสลัดตนออกจากกิเลสได้ในที่สุด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เธอจงเจริญอุเบกขาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญอุเบกขาภาวนาอยู่ จักละความหงุดหงิดได้”^{๐๐}

อันที่จริงแล้วปัญหานานาประการจากการใช้หลักธรรมข้ออุเบกขา ยังคงเป็นปัญหาที่ไม่มีใครสามารถใช้ได้อย่างถูกต้องเต็มตามกำลังด้วยสาเหตุหลาย ๆ ประการ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องความเชื่อดั้งเดิมที่ตนเองยึดถือผิด ๆ มาว่าอุเบกขาคือความวางเฉยไม่อินังขังขอบต่อปัญหาใด ๆ ภายนอก ซึ่งจะทำให้ตนว่ารู้รำคาญใจ เลยพลอยทำให้คนมีพฤติกรรมที่เรียกว่าใจจิตใจดำต่อบุคคลอื่นในสังคม ซึ่งปัญหาดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะฆราวาสผู้ครองเรือนเท่านั้น แม้กระทั่งพระสงฆ์ผู้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเองยังตีประเด็นหัวข้อธรรมดังกล่าวไปต่าง ๆ นานา ทำให้คนทั่วไปพลอยคิดว่า การวางอุเบกขาคือการไม่ใส่ใจสังคม เป็นการปลีกตัวแยกออกมาอยู่อีกโลกหนึ่ง ซึ่งปราศจากการเกี่ยวข้องกับรูนวากับสังคม

จากข้อความในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและปัญหานานาประการที่เกี่ยวกับอุเบกขา ทำให้ผู้วิจัยมีความต้องการที่จะศึกษาหลักธรรมดังกล่าวทั้งในประเด็นเรื่องแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาและปราชญ์ทางศาสนาต่าง ๆ รวมทั้งหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอุเบกขา เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงผลกระทบต่อสังคมทั้งกลุ่มย่อยและสังคมโดยรวม เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงประเด็น แจ่มแจ้ง ชัดเจน เป็นเหตุนำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และการนำไปใช้ให้ถูกต้อง เพื่อความผาสุกแห่งสังคม

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องอุเบกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอุเบกขาในอภิปรัชญาพุทธเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของอุเบกขาปรัชญาเถรวาท

^{๐๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๕๐.

^{๐๐} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๑.

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๓.๑ **อุเบกขา** หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบ สม่่าเสมอ เทียบธรรม และดำรงอยู่ในธรรม ไม่เอนเอียงหรือหวั่นไหวไปด้วยความยินดียินร้ายชอบ ชังหรือแรงเฝ้ายวนยั่วใด ๆ

๑.๓.๒ **พุทธศาสนาเถรวาท** หมายถึง วาทะหรือลัทธิของพระเถระ เป็นนิกาย พุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติที่พระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อ ครั้งปฐมสังคายนา ได้แก่ พุทธศาสนาอย่างที่นับถือแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลังกา ลาว และกัมพูชา

๑.๓.๓ **การวิเคราะห์เชิงปรัชญา** หมายถึง การรวบรวมข้อมูลที่เป็นแนวความคิด เกี่ยวกับเรื่องอุเบกขาทั้งหมดอย่างเป็นระบบ โดยนำความคิดเหล่านั้นมาวิเคราะห์ให้ถูกต้อง ชัดเจนตามความเป็นจริง ตามหลักเหตุผลของพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓.๔ **พุทธปรัชญา** หมายถึง ศาสตร์ที่แสดงถึงความสมกันแห่งเหตุและผล เช่น เมื่อมีเหตุดีผลก็ดี เมื่อมีเหตุไม่ดี ผลก็ไม่ดี โดยในที่นี้หมายถึงความสมกันแห่งเหตุผลตามนัยทาง พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓.๕ **พุทธอภิปรัชญา** หมายถึง ศาสตร์ที่ค้นหาความจริงของสิ่งที่มีอยู่ ธรรมชาติ ของสิ่งที่มีอยู่ สมบัติของสิ่งที่มีอยู่ ความสมเหตุสมผล สรุปร่างๆ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยความมีอยู่ จริงของโลกทางจิตและโลกทางวัตถุ

๑.๓.๖ **พุทธจริยศาสตร์** หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์ อัน เกี่ยวเนื่องด้วยความสุข ความดี ความถูกต้อง การประพฤติตนที่เหมาะสม สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควร ดำเนินชีวิตไปให้ถึง สอนให้มนุษย์เข้าใจถึงความหมายของชีวิต ศาสตร์ที่เกี่ยวกับปัญหาทาง จริยธรรม ความถูกต้องดีงาม มาตรฐานการตัดสินความถูกต้องเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ และจุดมุ่งหมายอันประเสริฐสุดของชีวิต และปัญหาอันสำคัญอื่นๆ เกี่ยวข้องกับศีลธรรมโดยอาศัย พุทธธรรมเป็นเครื่องกำหนด

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นที่จะศึกษาวิเคราะห์ความหมายของ อุเบกขา ในเชิงพุทธ ปรัชญา เพื่อสื่อให้สาธารณะเข้าใจประเด็นแห่งหลักธรรมดังกล่าวชัดเจนยิ่งขึ้น

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้กล่าวถึงเรื่องอุเบกขา ไว้ในงานพระนิพนธ์เรื่อง อุเบกขา : การวางเฉยอย่างถูกวิธี มีใจความว่า ในเวลาที่ผู้อื่นถึงความวิบัติ ก็วางใจเป็นกลาง ไม่ดีใจว่าศัตรูถึงความวิบัติ ไม่เสียใจว่าคนที่รักถึงความวิบัติ ด้วยพิจารณาในทางธรรมว่า ทุก ๆ คนมีกรรมเป็นของตน ต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมที่ตนได้ทำไว้เอง ความเพ่งเล็งถึงกรรมเป็นสำคัญดังนี้ จนวนางใจลงในกรรมได้ สภาวะของอุเบกขาในพรหมวิหารจึงเป็นฐานรองรับ และรักษาคุณภาพให้การปฏิบัติเมตตา กรุณา และมุทิตา เป็นไปตามสภาวะของตน ส่วนอุเบกขาบารมีนั้น เป็นการวางเฉยในบุคคลที่กระทำดี และไม่ดีต่อตน โดยไม่มีการยินดียินร้ายแต่ประการใด คือผู้ที่กระทำทำความดี มีความเคารพนับถือสักการะเกื้อกูล สงเคราะห์ประโยชน์แก่ตนสักเท่าใดๆ ก็คงมีจิตใจวางเฉยอยู่ และผู้ที่กระทำทำความไม่ดี มีการประทุษร้ายต่อตนสักเพียงใดก็ตามก็คงวางเฉยอยู่ได้เช่นกัน ซึ่งเกิดจากการตั้งปณิธานที่แน่วแน่ชัดเจนแล้วดำเนินตามปณิธานหรือเป้าหมายนั้นด้วยความวิริยะอุตสาหะ และด้วยจิตที่แน่วแน่มั่นคง แม้จะพบอุปสรรคมากมายสักเพียงใด ก็หาได้หวั่นไหวและละเลิกปณิธานนั้นไม่ ในการวางเฉยทั้ง ๒ อย่างนี้ ฝ่ายอุเบกขาบารมีจะประเสริฐยิ่งกว่าอุเบกขาพรหมวิหาร และการบำเพ็ญก็สำเร็จได้ยากกว่า เพราะเมตตา กรุณา และมุทิตา ทั้ง ๓ นี้ยังมีสภาพหยาบ เพราะยังประกอบด้วย โสมนัสเวทนาและยังมีความยินดีรักใคร่ในสัตว์ สำหรับอุเบกขาบารมีนั้นมีสภาพสงบ สุขุม ประณีต ห่างไกลจากกิเลส จึงมีผลดีงามมากกว่าด้วยเช่นกัน^{๐๐}

๑.๕.๒ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่อง อุเบกขาไว้ในหนังสือ สุธมฺมปาริพตฺสณํ สรุปความได้ว่า อุเบกขาเป็นหลักธรรมประการสุดท้ายในโพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการ ซึ่งสิ่งสำคัญคือการกระทำให้ครบองค์ธรรมจึงจะทำให้สำเร็จเหมือนการตักน้ำพริกที่เริ่มจากการมีสติในการตักจนกระทั่งพริกแห้งผสมกับที่ตั้งใจไว้ ดังนั้น อุเบกขาจึงมีลักษณะที่ทำให้งานทางด้านจิตสำเร็จด้วยการไม่ทอดธุระในการฝึกเกลากิเลส^{๐๐}

^{๐๐} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, อุเบกขา : การวางเฉยอย่างถูกวิธี, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

^{๐๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), สุธมฺมปาริพตฺสณํ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), ๒๕๓๕.

๑.๕.๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่อง อุเบกขา ไว้ในหนังสือ พุทธธรรม สรุปความได้ว่า อุเบกขา คือ ความวางที่เฉยดู หมายถึงความมีใจเป็นกลางสามารถวางที่เฉยเรียบนิ่งดูไป ในเมื่อจิตแน่วแน่อยู่กับงานแล้ว และสิ่งต่างๆ ดำเนินไปด้วยดีตามแนวทางที่จัดวางไว้หรือที่มันควรจะเป็น ไม่สอพลอ ไม่แทรกแซง ซึ่งก่อให้เกิดการวางใจเป็นกลางในสัตว์สังขาร อันเป็นเหตุให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะได้^{๐๐}

๑.๕.๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่อง อุเบกขา ไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม สรุปความได้ว่า อุเบกขา มีอาการเป็นกลางต่อคนสัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ มีการมองเห็นความเสมอภาคกันในสัตว์ทั้งหลายเป็นหน้าที่ มีการระงับความขัดเคืองเสียใจและความคล้อยตามดีใจเป็นผลปรากฏ มีการมองเห็นภาวะที่ทุกคนเป็นเจ้าของกรรมของตน ว่าสัตว์ทั้งหลายจักได้สุข พ้นทุกข์ ไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ที่ถึง ตามใจชอบได้อย่างไร^{๐๙}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๕ พระมหาภูเนตุ จันทรจิต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์” ได้ให้ความหมายของอุเบกขาอันเป็นคุณสมบัติของบิดามารดาไว้ว่า อุเบกขา คือ การคอยดูแล ด้วยมีความสงบแห่งความเสียใจ และความดีใจเป็นคุณสมบัติ หมายความว่า คอยดูแลเพื่อเปิดโอกาสให้เขาได้รับผิดชอบ และรู้จักพัฒนาตัวเอง หรือวางใจเป็นกลาง เมื่อบุตรธิดาทำการตามเหตุผล เมื่อเขาได้รับผิดชอบตนเองได้ ถ้าหากเกิดความพลั้งพลาด ก็จะเข้าไปแก้ไขสถานการณ์ดีกว่า ทำให้เขาและไม่ให้เขาทำจนกระทั่งต้องคืนชนต่อตัวเอง กับความเป็นจริงของโลก และชีวิตการรู้จักวางเฉยเฝ้าดู เป็นการเอาตนเองเข้าสมานกับพฤติกรรมของบุตรธิดา โดยวางตนเมื่อการกระทำนั้นถูกต้อง ตามแนวการดำเนินชีวิต และการกระทำนั้น ไม่สูญเสียธรรมของบุตรและธิดา^{๐๑}

๑.๕.๖ พระมหาสันทัต จันทาทอง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักคำสอนเรื่องอุเบกขา ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีทรรคนะของพระสงฆ์ในกรุงเทพมหานคร”

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด), ๒๕๔๖.

^{๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๐.

^{๐๑} พระมหาภูเนตุ จันทรจิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑.

ผลการวิจัยพบว่า อุเบกขา มี ๒ ความหมาย คือ ความหมายแรก อุเบกขา เป็นหลักปฏิบัติที่จะทำให้เกิดสันติสุขในสังคม ความหมายที่สอง อุเบกขา เป็นกระบวนการทางปัญญา ที่ช่วยส่งเสริมและเกื้อหนุนต่อการรู้แจ้งธรรม และเป็นสภาวะจิตของผู้รู้แจ้งธรรมในระดับต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม อุเบกขาทั้งสองความหมาย ล้วนเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ลักษณะอุเบกขาจิตที่แท้จริง จึงมีคุณภาพและมีความสมบูรณ์ด้วยปัญญา กิจกรรมของชีวิตทั้งหมดของผู้มีอุเบกขาจิตที่สมบูรณ์ จึงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยชาติ ผลการวิจัยภาคสนาม พบว่า พระนิสิตส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องความหมายของอุเบกขาอย่างถูกต้องตามหลักคำสอน มีพระนิสิตบางส่วน ที่แม้จะมีความรู้เรื่องอุเบกขาเป็นอย่างดี แต่กลับมีทรรศนะในระดับการตีความเรื่องอุเบกขา ไม่สอดคล้องกับความรู้ที่มี ทั้งนี้เนื่องมาจาก ขาดความถนัดในการศึกษาเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ จึงทำให้ความรู้และทรรศนะเรื่องอุเบกขาของพระนิสิตบางรูปไม่สอดคล้องกัน ผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึง ข้อที่ควรปรับปรุงในการจัดระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์วิจารณ์หลักธรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับความรู้ที่มี พร้อมกับได้เสนอแนะการทำวิจัยภาคสนามในครั้งต่อไปว่า ควรจะมีการศึกษาวิจัยในเรื่องเกี่ยวกับ ความรู้ความเข้าใจ ทรรศนะ และการปฏิบัติตามหลักอุเบกขาธรรมของประชาชนชาวพุทธทั่วไป เพื่อป้องกันปัญหาความเข้าใจคลาดเคลื่อน ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา^{๐๐}

๑.๕. ๗ นางสาวกุลย์พิรล กลิ่นบุหงา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจและการปฏิบัติอุเบกขาธรรมของนักศึกษาชมรมพุทธศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า อุเบกขาในพรหมวิหารธรรม หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่โดยธรรมตามที่พิจารณาเห็น ด้วยปัญญา คือ มีจิตที่เรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ลักษณะที่สำคัญในแง่ของการปฏิบัติ คือ การวางใจเป็นกลางต่อสัตว์ทั้งหลาย โดยให้กระทำไว้ในใจว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน ผู้ทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น ส่วนอุเบกขาในหมวดทศบารมี เรียกว่า อุเบกขาบารมี หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือ

^{๐๐} พระมหาสันทัต จันทร์ทาทอง, “หลักคำสอนเรื่องอุเบกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีทรรศนะของพระสงฆ์ในกรุงเทพมหานคร ”, วิทยานิพนธ์ อักษร ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๔.

ขอบัง ในส่วนของการปฏิบัติอุเบกขาบารมีนั้น จะบำเพ็ญให้ครบถ้วนบริบูรณ์ต้องให้ครบทั้ง ๓ ระดับ คือ ระดับบารมี ระดับอุปบารมี และระดับปรมัตถบารมี^{๐๖}

๑.๕.๘ นางสาวดวงรัตน์ ศุขะนิล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพยาบาลชาวพุทธในการดูแลผู้ป่วยในมรณวิธี : รพ.วชิระพยาบาล” ผลการศึกษา ในประเด็น การนำหลักธรรม “อุเบกขา” ในพรหมวิหาร ๔ มาประยุกต์ใช้ในการดูแลผู้ป่วย พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้มีการนำหลักธรรมนี้มาประยุกต์ใช้ในการดูแลผู้ป่วยโดยไม่ยึดติดกับความตายของผู้ป่วยเพราะการยึดติดจะทำให้เกิดความทุกข์ วางใจเป็นกลางในเวลาที่เห็นคนไข้เจ็บหนัก ทุกทรมานนั้น ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยมองว่าเป็นสิ่งที่ดีที่พยาบาลควรนำหลักธรรมนี้มาปฏิบัติ เพราะถ้าพยาบาลเกิดความทุกข์เศร้าโศกแล้วอาจส่งผลให้ปฏิบัติหน้าที่ในการดูแลผู้ป่วยได้ไม่เต็มที่ ถึงแม้ว่าหลักธรรมนี้จะยากมากในการนำมาปฏิบัติสำหรับมนุษย์ปุถุชนทั่วไปก็ตาม ซึ่งมีแต่พระอรหันต์เท่านั้นที่วางอุเบกขาได้อย่างแท้จริง ในความคิดเห็นผู้วิจัยเชื่อว่ามนุษย์เราทุกคนสามารถเข้าถึงหลักธรรมได้ด้วยความตั้งใจจริงที่จะนำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ โดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ความยากลำบาก ดังนั้นพยาบาลจะสามารถวางอุเบกขาได้อย่างแท้จริงได้ด้วยการมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม และนำความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมมาฝึกฝนปฏิบัติเป็นประจำโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและความยากลำบาก^{๐๗}

๑.๕.๙ กิตติกร นิลมานัด ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปรากฏการณ์การเตรียมตัวสำหรับความตาย : กรณีศึกษาผู้ป่วยเอดส์แนวคิดภูมิปัญญาตะวันออก” ผลการศึกษาพบว่า นอกจากการยอมรับต่อความตายที่เกิดขึ้นแล้ว ผู้ให้ข้อมูลยังคงปฏิบัติยาตอบสนองต่อความตายและภาวะใกล้ตายอื่น ได้แก่ ท้อแท้ สูญเสียรู้สึกผิด และกลัว ผู้ให้ข้อมูลมีความคาดหวังเกี่ยวกับชีวิตและความตาย คือ ขอไม่ทุกข์ทรมาน และขออยู่ท่ามกลางบุคคลที่รัก โดยมีเป้าหมายของการมีชีวิต ณ ปัจจุบันเพื่อบุคคลที่รัก ผู้ให้ข้อมูลมีการเตรียมตัวสำหรับความตายทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และวิญญาณ การเข้าใจถึงกระบวนการคิดและวิธีการเตรียมตายของผู้ป่วยในภาวะใกล้ตาย จะช่วยให้พยาบาลวางแผนการให้พยาบาลแก่ผู้ป่วยที่อยู่ในระยะสุดท้ายหรือใกล้

^{๐๖} กุลย์พิริล กลิ่นบุหงา, “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้าใจและการปฏิบัติอุเบกขาธรรมของนักศึกษาชมรมพุทธศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๐.

^{๐๗} ดวงรัตน์ ศุขะนิล, “บทบาทพยาบาลชาวพุทธในการดูแลผู้ป่วยในมรณวิธี : รพ.วชิระพยาบาล” สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต. (วิทยาลัยศาสนศึกษา : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๕.

ตาย ให้มีการเตรียมตัวสำหรับความตายและสามารถเผชิญกับความตาย และภาวะใกล้ตายได้อย่างเหมาะสม^{๐๐}

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า อุเบกขา คือหลักธรรมที่มีลักษณะเชื่อมประสานให้ใช้หลักธรรมอื่นให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น เป็นธรรมสำหรับปฏิบัติ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานคือระดับสามัญทั่ว ๆ ไป อันอยู่ในระบบวิถีชีวิตของชนทั่วไป ซึ่งสามารถทำให้คนที่มีธรรมข้อนี้มีภูมิคุ้มกันทางจิตที่ดีและหวั่นไหวต่ออารมณ์กระทบใด ๆ แม้กระทั่งความตาย และยังมีเป้าหมายสูงสุดคือเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติฝึกจิตตนให้เข้าสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะได้อย่างเด็ดขาด

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยสามารถจัดลำดับการวิจัยได้ดังนี้

๑. รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้แก่ เอกสารอ้างอิงหลักทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่า พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา
๒. รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ หนังสือ ตำรา งานวิจัย เอกสาร วารสารที่เกี่ยวข้องกับอุเบกขา รวมถึงสื่ออินเทอร์เน็ต
๓. รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ
๔. สรุปข้อมูลทั้งหมดรวบรวมนำเสนอผลงาน

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องอุเบกขาในพุทธปรัชญา
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องอุเบกขาในอภิปรัชญา
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบคุณค่าของอุเบกขาในพุทธจริยศาสตร์ที่มีผลต่อสังคมไทย

^{๐๐} กิตติกร นิลมานัด, “ปรากฏการณ์การเตรียมตัวสำหรับความตาย : กรณีศึกษาผู้ป่วยเอดส์ แนวคิดภูมิปัญญาตะวันออก ”, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต** , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์), ๒๕๕๕.